

INOVAČNÉ ASPEKTY SOCIOEKONOMICKEJ ČINNOSTI*

INNOVATIONS ASPECTS OF SOCIOECONOMIC MOTION

Serhij Vojtovič, Emília Krajňáková

Abstrakt:

Zdokonaľovanie systému riadenia národného hospodárstva, osvojenie si nových organizačných foriem riadenia, podstatné zmeny v motivačnom mechanizme produktívnej činnosti charakterizujú hlboké premeny ekonomickej sféry. Prechod na nové formy hospodárenia, kvalitatívne zmeny výrobných, organizačných a riadiacich štruktúr vyžadujú nový impulz sociálno-ekonomickej aktivity, kultúry /ako charakteristiky vedomia/ subjektov rozvoja ekonomiky, nový systém riadenia ich činnosťou. Ukázať na to, ako sa tieto skutočnosti realizujú v praxi, je úlohou predkladaného príspevku.

Abstract:

Development of management system of national economy, acquisition of new organization forms of management, important changes in the incentive mechanism of productive activity are characterising by substantial changes of economic sphere. Transition to a modern forms of economy, qualitative changes in production, organizational and control structures call for new impulse in socioeconomic activity, culture of subjects of economy development. The main task of the contribution is to point out how these processes are realised in practice.

Kľúčové slová:

inovácie, ekonomická sféra, sociálna oblasť, ekonomická kultúra, spotrebiteľské správanie.

Key words:

innovations, economic sphere, social sphere, economic culture, consumer behavior.

Úvod

Súčasná ekonomická situácia je charakterizovaná neukončením procesov likvidácie administratívnej riadiacej sústavy, hoci aj nadlomenej. Štátne monopolizované vlastníctvo ešte stále zaujíma dosť silne postavenie. Hoci štátny diktát čo sa týka podnikov vo sfére výroby /ohľadom rozsahu, sortimentu produkcie, termínov doručenia, kooperačných spojení, úrovne a diferenciácie mzdy, cien a pod./ do značnej miery je odstránený, štátna byrokratická moc dokonca zosilnila svoje pozície. Je to možné na úkor výmeny funkcií deľby materiálnych statkov (suroviny, materiálov, výrobných prostriedkov) za funkcie deľby cien a kreditov, zachovania v súvislosti s tým závislosti regiónov, odvetví, podnikov od centrálnych orgánov moci a spolu s tým sa zachováva odvetvový monopol.

Všetko to brzdí reformu štruktúry výroby, ekonomiky celkovo v smere uspokojovania reálnych potrieb ľudí, podmieňuje monopolne vysoké ceny na produkciu širokého dopytu, zosilňuje inflačné procesy. Deliacia funkcia orgánov štátnej moci ohľadom neštátneho sektora často ho stavia do plnej ekonomickej a niekedy aj právnej závislosti od štátnych štruktúr. To

* Príspevok pripravený v rámci realizácie výskumnej úlohy VEGA č. 10488 / 03.

všetko prekáža jeho rozvoju, brzdí formovanie mnoho sektorovej štruktúry hospodárstva, nakoľko sa realizuje jej byrokratický variant.

Inovačný potenciál trhového hospodárstva a ekonomická kultúra

Vychádzajúc z hore uvedeného vidíme, že je potrebné urýchliť vznik nových trhových vzťahov, vytvorenie konkurenčného ekonomického prostredia, schopného zaviesť trhový hospodársky mechanizmus, ale pri jemnej ekonomickej regulácii jeho zo strany štátu. Preto inovačná tvorivosť, predovšetkým v sfére ekonomiky to je rušivá sila rozkvetu štátu a dosiahnutia blahobytu národa. Existujú dve alternatívy rozvoja socio-ekonomickej činnosti: západný model námedznej kolektívnej práce, tvrdo orientovaná na materiálne stimuly, a národno-socialistická, tzv. model námedznej práce. Medzinárodné skúsenosti umožňujú urobiť niektoré závery. Tak, napríklad, ekonomický rozkvet Japonska sa zakladá na odkaze od liberálneho modelu práce z jej prísny dôrazom na individuum. Systém, v ktorom existuje mzda v závislosti od dĺžky odpracovaných rokov, národný štýl manažmentu – to všetko je, nevyhnutne, orientované na kolektív. Preto je dôležité brať na zreteľ konkrétne historické podmienky pracovných vzťahov, ktoré sa vytvorili v našej krajine, a teda, všeobecné štátne vlastníctvo malo ustúpiť miesto nie klasickému kapitalizmu, a takému modelu, v ktorom elementy námedznej práce a štátneho paternalizmu by sa uchovali na báze voľnej asociácie pracovníkov.

V 60-ých a 70-ých rokoch v dôsledku postupnej zmeny vzťahu medzi ponukou a dopytom na väčšine trhov boli vyčerpané všetky možnosti, ktoré poskytovali národné trhy jednotlivých štátov. Nerovnomerný vývoj národných ekonomík, prudký pokles hospodárskeho rastu a nárast intenzity konkurencie v priemyselne rozvinutej časti sveta si vynútil obmedzovanie zasahovania štátu do ekonomiky v tej sfére, ktorej štát objektívne ochraňoval svoj vlastný trh a bránil voľnému pohybu tovaru a prenikaniu kapitálu na tieto trhy. Teda až do 80-ých rokov bolo možné opatrenia hospodárskej politiky efektívne presadiť v rámci národného štátu. Vlády jednotlivých štátov boli schopné ovplyvniť vnútroštátnu finančnú a peňažnú politiku tak, aby sa zvýšila konkurencieschopnosť a zároveň vytváral nové podmienky rozvoja národných trhov (3).

Aké sú hlavné elementy perspektívneho modelu pracovných vzťahov? Predovšetkým štátna politika práce je povinná zjednotiť samobytné národné hodnoty z pracovnými hodnotami vyspelých krajín: jedná sa o konkurenciu – zjednotenie snahy s priamou ekonomickou zodpovednosťou. Iným dôležitým elementom predkladaného modelu je samoriadenie. Je potrebné zdôrazniť, že ekonomický rast celej rady krajín a firiem je priamo spojené s aktívnou účasťou ich pracovníkov v riadení výrobou a deľbou statkov. Zvlášť sa to týka Japonska, kde hlboká spolupatričnosť výrobcu k veciam firmy je jedným z hlavných prvkov celého systému riadenia. Japonské korporácie sa snažia umocňovať identifikáciu svojich výrobcov s firmou pri pomoci účasti robotníkov a technického personálu v prijatí riešení.

V Európe účasť úradníkov v riadení znamená, že niektorí z nich patria k vyššiemu riadiacemu aparátu, stávajú sa členmi najvyššieho riadiaceho orgánu, napríklad, rady riaditeľov. V Japonsku to je prakticky nemožné: aj úradníci japonskej spoločnosti sa zúčastňujú riadenia podniku len na nižšej úrovni. Charakterizujúc atmosféru v japonských skupinách kontroly kvality môžeme konštatovať, že výrobca, nadchýnajú sa perspektívou uspokojovania svojich potrieb prostredníctvom rozkvetu firmy, pracuje v nej s dobrovoľným zámerom na hraničný výdaj svojich síl v procese výroby a ochotne berie účasť v objavovaní jeho rezerv. Neustále sa tu prejavuje všeobecný kult pracovitosti, racionálneho sociálneho správania sa, prevládajú nie iracionálne emócie, ale praktické myslenie. K tomuže, dominuje

živelná nepriazeň k prejavom občianskej nedisciplinovanosti, seriózne vzťah k profesionálnym povinnostiam na každom pracovnom mieste, úcta k všetkým hodnotám.

Každý sociálny subjekt nezávisle od statusu sa neustále zapája do rozličných sektorov hospodárskeho a produktívneho života spoločnosti. Je účastníkom /aktívnym alebo pasívnym/ procesov mobility a transformácie ekonomických hodnôt. Výrobca ich vytvára, spotrebuje, vymieňa, privlastňuje a pod. Týmto získava konkrétnu výhodu zodpovedajúcu svojim predstavám, schopnostiam a záujmom. Teda, správanie individua v ekonomickej oblasti sa skladá z tých sociálnych skutkov, do štruktúry a obsahu ktorých sú zapojené jednoduché a zložité elementy národne- hospodárskeho života. Ostatné majú hodnotové, naturálne a kombinované vyjadrenie.

Jednoduché a zložité prvky hospodárskeho života sú zahrnuté do systému trhových väzieb a vzťahov prostredníctvom konkrétnych činov ľudí, ktorí privádzajú trhové elementy do aktívneho postavenia, pričom sa dodržiavajú ich osobné záujmy, ktoré sú často protikladné podľa motívov a obsahu. Samotná podstata týchto trhových elementov normuje a algoritmizuje špecifiku a poriadok sociálneho správania ľudí, ktorí ich využívajú. Správanie ľudí záleží od funkcionálneho poslania týchto prvkov, štruktúry ich spojení a závislosti, konkrétnych parametrov trhového prostredia, v ktorom fungujú tieto prvky, sociálnych mechanizmov a inštitúcií, ktoré regulujú ich transformáciu.

Teda, sociálne správanie ekonomického typu sa zakladá na systéme noriem a pravidiel, ktoré odrážajú funkcionálne a iné charakteristiky trhových elementov. Tieto normy a pravidlá sú povinné pre všetky legálne činné subjekty socio-ekonomickej činnosti, právne zakotvené na štátnej úrovni, v dohodách medzi ľuďmi, v tradíciách a stereotypoch každodenného života, a tiež vo funkcionálnom programe samotných trhových elementov. Subjektom, ktoré realizujú modely ekonomického správania, sa ponúkajú funkcionálne a normatívne len východzie rámce a obmedzenia. V týchto medziach oni závisle od svojich cieľov, zámerov, schopností, skúsenosti a kompetencie môžu vytvárať rôznorodé kombinácie trhových elementov.

Každý subjekt ekonomickej činnosti (firma, spotrebná organizácia, akciová spoločnosť, farmárske hospodárstvo, ekonomicky činná osoba) sa snaží zabezpečiť autonómnosť svojej existencie na základe optimálnej schémy vzájomného pôsobenia s trhovým prostredím. Zdôraznime, že pod autonómnosťou rozumieme prírodné ustanovenie na slobodu výberu pri hľadaní optimálnej kombinácie rezerv, ktorá má za cieľ maximalizovať úžitok od ich obehu a využitia. Hocijaká ekonomická cieľavedomá činnosť je spojená s rizikom výrobcu, investora, kupujúceho, predavača, vlastníka atď. Dokonca u štandardných situáciách je možný negatívny výsledok. Vysvetľuje sa to subjektívnymi obmedzeniami osôb, ktoré prijímajú riešenia /napríklad, ich nekompetentnosťou/ absenciou správnej informácie ohľadom parametrov trhového prostredia, činov partnerov a konkurentov, disfunkcionálnym správaním v medziach organizácie /podniku, firmy a pod./

V medziach ekonomického správania môžeme vyčleniť nasledujúce typy. Výrobné správanie je spojené s nahromadením, koncentráciou materiálnych, technologických, intelektuálnych, organizačných a iných zdrojov, ich kombináciou s cieľom získania statkov s fixovanými spotrebnými vlastnosťami a ziskom z obehu na trhu. Samozrejme, je to do určitej miery toto zjednodušené ponímanie neotvára celý komplex faktorov, charakterizujúcich správanie výrobcov tovarov. Najpodstatnejšie je to, že výrobné správanie sa zakladá predovšetkým na hľadaní a podpore takých kombinácií „náklady – výroba“, ktoré umožňujú maximalizovať rozdiel medzi ziskom a nákladmi. Teda, v podmienkach trhovej ekonomiky riešenia, motivácie a činy výrobcov sú zamerané predovšetkým na hľadanie optimálnych kombinácií hodnotových a nehodnotových faktorov práce.

Dost' presná rekonštrukcia racionálnych modelov výrobného správania, ktorá je predstavená v mikroekonomike, - priamy preklad presným matematickým jazykom

problémov výberu optimálneho riešenia. Jednako ona nevysvetľuje reálne správanie subjektov hospodárenia v scholastickom a mnohorozmernom socio-kultúrnom priestore. Ich činy nie vždy a nie celkom povinne sa zakladajú na racionálnom výbere optimálnych riešení. Existujú obmedzenia objektívneho aj subjektívneho charakteru (sociálne stereotypy a tradície, extrémne situácie, osobnostné a socio-kultúrne faktory atď.), ktoré deformujú racionálne schémy a modely ekonomického správania sa.

Výmenné správanie, berúc na vedomie a porovnávajúc hodnotu ekonomických statkov, služieb a informácie, zabezpečuje ich pohyb na trhu. Miera relatívneho deficitu obehových tovarov sa fixuje v cenách a stabilizuje sa v procese vzájomného prispôsobenia na trhu. Riadi činy subjektov, ktoré vystupujú odteraz ako predavači a kupujúci. Je potrebné zdôrazniť, že obeh ekonomických hodnôt je nielen fyzický proces, nakoľko proces premiestnenia roztržitej rôznorodej informácie, ktorá sa vykryštalizuje v cenách, napomáha prijať riešenia. V tomto pláne môžeme vyčleniť najtypovejšie ich modely a modifikácie, ktoré charakterizujú funkcionálnu špecifiku a mnohomernosť programov správania, realizujúce sa pri výmene ekonomickými hodnotami.

Komerčné správanie je spojené s pohybom a propozíciou rozličných statkov na základe hľadania informácii ohľadom ich relatívnej hodnoty a využitia tejto informácie pre obdržanie určitej výhody z obehu týchto statkov. Rozšíreným variantom klasického komerčného správania je marketing. Jeho funkcia sa zužuje na vytvorenie podmienok a situácií, vplývajúcich na pozitívnu motiváciu spotrebiteľov a kupujúcich, na formovanie prijateľnej infraštruktúry a konjunktúry odbytu.

Monetárne správanie zabezpečuje výmenu statkov medzi subjektami na základe využitia likvidačných zásob cestou porovnávajúceho hodnotenia deficitu týchto statkov a prerozdelenie výhod. Monetárne správanie to je svojrázne „mastenie“ trhových procesov, čo napomáha minimalizovať operačné a iné náklady, spojené s výmenou. Sociologická analýza umožňuje racionalizovať motivačnú a socio-kultúrnu maticu monetárneho správania na individuálnej, skupinovej a masovej úrovni. Na základe štúdia funkcií symbolických sprievodcov sociálnej výmeny a vzájomného pôsobenia, jedným z ktorých sú peniaze, vznikajú socio-kultúrne transformácie správania človeka. Toto napomáha pochopiť mechanizmy hodnotovej komunikácie medzi ľuďmi.

V medziach výmenného správania funguje veľké množstvo relatívne samostatných modelov nákupného a odbytového správania, modely ponuky a dopytu ekonomických zdrojov (napríklad, pracovnej sily). Môžeme rozoberať modely ponuky a dopytu osobnostných zdrojov, modely správania spotrebiteľov a výrobcov (medzi iným hľadania, koordinácia, diskriminácia, rady a pod.), priame kontrakčné modely, zakladajúce sa na vzájomnej výhode rozličných agentov trhového procesu a iné.

Distribučné (deliace) správanie zabezpečuje prístup trhových subjektov k ekonomickým zdrojom, určuje normu a mieru privlastnenia užitočných vlastností a úžitku z ich obehu. Trh v tomto význame je neukončeným procesom redistribúcie značnej masy ekonomických zdrojov po línii výmenu a obehu, kde množstvo subjektov permanentne nadobúdajú alebo strácajú právo kontroly nad určitými statkami. Špecifika, funkcionálne a motivačné zvláštnosti distribučných modelov záležia od miery prístupu k rezervám a kontroly obdržania úžitku z ich obehu. Môžeme vyčleniť tri ich základné modifikácie: hospodárske (suverénne distribučné), funkcionálne distribučné a komisno-distribučné.

Funkcionálne distribučný model je vlastný subjektom, ktorý na základe dohody majú úžitok z užitočných vlastností ekonomických zdrojov, ktoré nie sú ich vlastníctvom. Typickým príkladom ekonomického správania tohto typu sú námedzní robotníci a úradníci. Komisno-distribučný model sa realizuje subjektami, ktorí na základe doporučenia vlastníkov zabezpečujú administratívne právnu alebo inú kontrolu za činmi ľudí, ktorí priamo alebo sprostredkovane sú spojení s predmetom cudzieho vlastníctva.

Spotrebné správanie má za úlohu uspokojenie mnohých potrieb, a preto je zameraná na obdržanie ekonomických statkov z obehu tovarov a privlastnenie ich užitočných vlastností. Fáza spotreby – to je zložitý vzájomný vzťah mnohopočetných faktorov, zaznamenajúcich dynamiku a zahrnutie a vylúčenie ekonomických zdrojov z obehu tovarov zodpovedne k schopnosti (alebo neschopnosti) subjektov hospodárenia nachádzať optimálnu rovnováhu s trhovým prostredím. Tieto realizujú celú radu funkcií a programov správania, umožňujúcich v rozličnej miere úspešnosti vykonávať tieto činy. Tento proces sa koreluje úrovňou ziskov, štandardami spotreby a mierou kompetentnosti /schopnosti/spočítať náklady a výhody.

V systéme spotrebného cyklu socioekonomickej činnosti vyčleňujú niekoľko vzájomne spojených úrovni, každá z nich má konkrétnu funkcionálnu špecifiku. Napríklad, správanie kupujúcich je spojené s hľadaním konkrétnych statkov /tovarov/ alebo ich náhradníkov, čo umožňuje uspokojovať krátkodobé, stredne dlhé a dlhodobé potreby; správanie, ktoré má za úlohu hľadanie zodpovedajúcich statkov, zabezpečujúcich potrebný štandard a kvalitu života.

Dôležitý aspekt sociologickej analýzy ekonomických procesov je štúdium vzájomnej determinácie správania sociálnych skupín, rozličných komponentov a štruktúr hospodárskeho života spoločnosti a pod. Mieru a intenzitu týchto sociálnych vzájomných činov, ich vektor a napätie môžeme ohodnotiť, skúmať axiologickú maticu ekonomického správania. Posledné dáva predstavu o jeho sociokultúrnych súčastiach, zjednocujúcich do jediného komplexu subjekty sociálnych činov a ekonomické elementy, pričom v rozličných kombináciách. Teda, skúmanie ekonomickej kultúry ako najdôležitejšej determinanty sociálneho správania je centrálnym problémom ekonomickej sociológie.

Ekonomická kultúra sa skladá z hodnôt a noriem ako inštitucionálneho, tak aj osobnostného charakteru. Pochopiteľne sú navzájom tesne spojené hlavne tým, že kultúrne zvláštnosti ekonomických inštitúcií formujú kultúrne črty obyvateľstva, a ostatné, následne, vplývajú na inštitucionálnu kultúru. Napríklad, v našej neďalekej minulosti sme sa stretávali s faktom, zlého vzťahu k práci v dôsledku administratívne-direktívneho štýlu riadenia. A ostatný je produktom nielen určitej organizácie moci, ale aj ustálených hodnôt a noriem sociálneho správania výrobcov. Sformované inštitucionálnou kultúrou črty pracovníkov, samozrejme, môžu podstatne meniť túto kultúru: ľudia, ktorí majú určité orientácie (inovačné alebo konzervatívne), môžu ich alebo umocňovať alebo, naopak, doviesť až k radikálnej zmene.

Zisťujeme, že vzájomné spojenie dvoch aspektov ekonomickej kultúry /osobnostného a inštitucionálneho/ dáva jej určitú celistvosť. Z jednej strany, fungujúc v sfére socioekonomickej činnosti ľudia, majú určité hodnoty a normy správania, dávajú ekonomickým inštitúciám zodpovedajúce črty. Veď v konečnom dôsledku tieto inštitúcie sú stvorené ľuďmi, závisia od programov a plánov nimi vypracovaných. Analogický hospodársku činnosť štátu, organizáciu národných ekonomík, princípy stimulácie ovplyvňujú hodnoty, charakteristické pre politickú a právnu sféru danej spoločnosti, pre jej ideológiu, morálku atď. Z druhej strany, ekonomické inštitúcie, existujú určitú dobu v danej spoločnosti, formujú adekvátne jej subjekty ekonomiky – robotníkov, odborníkov, vedúcich pracovníkov.

Záver

Západní sociológovia aktívne študujú a analyzujú vzájomné spojenie ekonomických inštitúcií (monopolov, firiem, biznisu, konkurencie, inovácií) a správanie personálu organizácií. Táto analýza má za úlohu objasnenie vplyvu hodnôt, ktoré sú základom ekonomických inštitúcií, na pracovnú motiváciu rozličných sociálnych skupín na ich

správanie. Inovačná funkcia ekonomickej kultúry sa prejavuje cez nasledujúce indikátory: miera inovácii (konzervativizmu); rozmery zavádzania vzorov nových technológií, foriem organizácii ekonomických a riadiacich vzťahov, modelov skupinového správania na trhu práce, tovarov a služieb; hodnota ekonomickej aktivity obyvateľstva pre vládne štruktúry; hodnota ekonomickej aktivity pre samotné obyvateľstvo. Teda, stanovenie nového modelu ekonomiky nie je možné bez dokonalej ekonomickej kultúry a nových stereotypov správania.

L i t e r a t ú r a:

1. Griffin, R.W.: Podstawy zaradzania organizacjami. PWN, Warszawa, 1998.
2. Hofstede, G.: Cultures and Organizations: Software of the mind (Maidenhead, UK, McGraw-Hill, 1991.
3. Bánoci D. Assumptions of a Successful Strategy of Enterprise. Transactions of the Universities of Košice. N 1/2202, p.33, ISSN 1335-2334.

A u t o r i:

Doc. Serhij Vojtovič, DrSc, Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov , TUADT, Študentská 1, 911 50 Trenčín, e-mail: vojtovic@tnuni.sk
Doc. Emília Krajňáková, CSc, Technická univerzita v Košiciach, Ekonomická fakulta, B.Nemcovej 32 ekrajnak@tuke.sk